

3. Иноземцев В.Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 776 с.
4. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация: системные кризисы индустриальной эпохи // Вопросы философии. – № 5. – 1999. – С. 3–18.
5. Вальтух К.К. Информационная теория стоимости и законы неравновесной экономики. – М.: Янус-К, 2001. – 896 с.
6. Шарден П.Т. Феномен человека / Пер. с фр. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
7. Демин А.И. Информационная теория экономики. – М.: Палев, 1996. – 352 с.
8. Леонтьев В.В. Экономическое эссе. – М.: изд. «Академ. Эконом. Наука», 1990. – 374 с.
9. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001.
10. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1999. – 208 с.
11. Будкин В. Предпосылки и результаты трансформации собственности в постсоциалистических государствах // Экономика Украины. – 2002. – № 5. – С.76–83.
12. Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.
13. Иноземцев В.Л. Собственность в постиндустриальном обществе и в исторической ретроспективе // Вопросы философии. – 2000. – № 12. – С. 3–13.
14. Иноземцев В.Л. Информационная экономика и трансформация собственности // Финансист. – 2000. – № 7. – С. 49–51.
15. Бовин А.А., Чередникова Л.Е. Интеллектуальная собственность: экономический аспект. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 2001. – 216 с.
16. Fried L. Advanced Information Technology Use // Information Systems Management. Spring, 1993. Vol 10, pp.3-17.

Гончаренко Д.В.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Сталий характер проблем соціального захисту населення України потребує нових підходів до їх розв'язання. Передумовою ефективного подолання соціальних небезпек є удосконалення вимірювання й оцінки рівня соціального захисту економічно активного населення, визначення показників оцінки і розробка методичних основ розрахунку комплексного показника соціального захисту економічно активного населення.

В умовах переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки необхідна достовірна оперативна інформація про стан та тенденції розвитку системи соціального захисту економічно активного населення в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням аналізу рівня соціального захисту населення України займалось чимало вітчизняних науковців, зокрема: Борецька Н.П., Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Новікова О.Ф. Проте, в наукових розробках зазначених авторів не робиться акцент на оцінюванні рівня соціального захисту економічно активного населення, адже захист саме цих груп населення створює одну із передумов для побудови соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні.

Постановка проблеми. Моніторинг соціального захисту економічно активного населення з метою його вдосконалення можливий за умови використання обґрунтованої системи показників, які давали б уявлення про рівень досягнення цілей соціального захисту та рівень наближення до прогресивних світових соціальних стандартів. В зв'язку з цим актуальною є розробка методичних підходів до оцінювання рівня соціального захисту економічно активного населення за наступними напрямками: продуктивна зайнятість, збільшення доходів, підвищення рівня та якості життя населення, розвиток і вдосконалення людського капіталу.

Результати. Доцільність розробки системи показників для оцінки стану соціального захисту економічно активного населення є очевидною, перш за все для підвищення точності інформаційного обґрунтування вибору рішень щодо суті конкретних заходів, що спрямовуються на вдосконалення соціальної політики в державі та забезпечення високого рівня життя людини і розвиток людського потенціалу.

Оцінка ґрунтується на принципах цільової спрямованості та комплексності. Її цільова спрямованість передбачає виявлення відповідності заходів соціального захисту економічно активного населення цілям, завданням та пріоритетам загальнодержавної соціальної політики. У забезпеченні достовірності оцінки суттєве значення відіграє принцип комплексності. Тобто, оцінка має проводитись за показниками, які охоплюють всі напрямки соціального захисту економічно активного населення (соціальний захист доходу, соціальний захист зайнятості, соціальний захист умов праці, соціальний захист трудового потенціалу економічно активного населення). Комплексність передбачає дослідження пропорційності та взаємопов'язаності між усіма показниками, що характеризують стан соціального захисту економічно активного населення.

Оцінка базується на застосуванні узагальнюючого показника, який дозволяє об'єднати різноманітні показники в один – інтегральний. Для більш детального аналізу і порівняння необхідно оцінити стан

соціального захисту економічно активного населення окремо за кожним напрямком. Інтегральна оцінка передбачає побудову відповідної моделі, розрахунок так званого синтетичного індексу, заснованого на цій системі показників [1, с.15].

Система статистичних показників, що можуть служити індикаторами соціального захисту економічно активного населення, має враховувати не лише позитивні зміни (які відображають показники-стимулятори), а й негативні, які зменшують ефективність соціального захисту (показники-дестимулятори). У загальному вигляді запропонована система представлена на рис. 1.

Інтегральний показник повинен узагальнювати всі часткові показники таким чином, щоб врахувати їх варіацію та силу впливу на результативну оцінку. Цю задачу вирішує метод багатовимірної середньої із стандартизованих вхідних даних з наданням певної ваги окремим показникам [2].

Інтегральний показник рівня соціального захисту економічно активного населення (ЕАН) України			
Соціальний захист доходу ЕАН	Соціальний захист зайнятості ЕАН	Соціальний захист умов праці ЕАН	Соціальний захист трудового потенціалу ЕАН
<ul style="list-style-type: none"> - розмір ВДВ на одну особу ЕАН; - середні витрати однієї особи ЕАН; - середній дохід однієї особи ЕАН; - обсяги заощаджень однієї особи ЕАН; - співвідношення номінальної заробітної плати і прожиткового мінімуму; - індекс споживчих цін(*); - сума заборгованості із виплати заробітної плати в розрахунку на одного зайнятого(*) 	<ul style="list-style-type: none"> - рівень зайнятості ЕАН; - рівень безробіття(*); - навантаження на одне вільне робоче місце(*); - частка зайнятих неповний робочий час в загальній кількості зайнятих(*); - попит на робочу силу; - частка безробітних, які приймали участь в громадських роботах; - частка працевлаштованих серед безробітних 	<ul style="list-style-type: none"> - частка потерпілих від травматизму в загальній кількості зайнятих (*); - частка загиблих від травматизму в загальній кількості зайнятих (*); - частка працюючих в шкідливих умовах в загальній кількості зайнятих (*); - частка працівників, яким встановлено пільги, в загальній кількості зайнятих (*) 	<ul style="list-style-type: none"> - частка працівників з вищою освітою в загальній кількості зайнятих; - частка працівників, яким підвищено кваліфікацію; - витрати на одну особу, що потребує професійного навчання; - частка осіб, які проходять перекваліфікацію в загальній кількості незайнятих

(*) – показники-дестимулятори.

Рис. 1. Інтегральний показник рівня соціального захисту економічно активного населення.

Завдяки тому, що метод багатовимірної середньої носить універсальний характер і має достатній ступінь гнучкості, він може використовуватись в сфері наукових і практичних досліджень. Слід зазначити, що цей метод не лише дає узагальнюючу характеристику об'єкта дослідження по сукупності в цілому, але дозволяє упорядкувати одиниці сукупності за певними властивостями і якостями, визначити належність кожної з них до певного типу. Використання методу багатовимірної середньої в даному дослідженні викликано передусім доступністю і зручною інтерпретацією результатів.

Система показників оцінки стану соціального захисту економічно активного населення України (рис. 1) сформована на базі чинної нормативної бази з урахуванням наявного інформаційно-статистичного забезпечення.

Слід зазначити, що показники, включені до системи, мають різні одиниці виміру, їх об'єднання в комплексну оцінку потребує попередньої стандартизації – приведення до одного виду.

Найбільш прийнятним для використання способом стандартизації є перехід до коефіцієнтів, які не мають одиниць виміру і одержують за допомогою ділення індивідуальних значень показника на певне значення, яке взяте за базу порівняння.

Порівняння з еталонними значеннями використовуються при наявності затверджених чи загальноприйнятих норм чи стандартів. Якщо такі нормативи відсутні, за еталон приймається максимальне або мінімальне (залежно від напрямку впливу на результативну оцінку) значення, яке спостерігається в сукупності. Перевага такого методу стандартизації показників полягає в тому, що нормовані показники мають очевидну і чітку інтерпретацію, - вони показують відстань певної одиниці сукупності від досягнутого на даний момент ідеалу [2].

Разом з тим, зазначений метод стандартизації має певні недоліки. Його застосування малоефективне для показників, еталонні значення яких наближаються до нульового значення (наприклад, для показника – частка працюючих, які потерпіли від виробничого травматизму). Слід зазначити, що при такому методі стандартизації показників втрачається об'єктивність в підходах до комплексної оцінки. Максимальне еталонне значення показника, яке спостерігається у певній одиниці сукупності, може бути викликано, напри-

клад, особливим статусом цієї одиниці (статус міста Києва), і виявитись недосяжним для інших одиниць сукупності. А також, наприклад, зосередження виробництв з небезпечними умовами праці насамперед на східних територіях країни (Донецька і Луганська області), призводить до того, що показники стосовно соціального захисту умов праці значно гірші в цих одиницях сукупності.

Підходящим способом стандартизації вихідних показників є використання абсолютних показників варіації. Цей спосіб дозволяє уникнути вищезазначених проблем і вирівнює ступінь варіації різних показників. Узагальнюючою мірою варіації є стандартне відхилення:

$$s = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \quad (1),$$

де s – стандартне відхилення;

σ – середнє квадратичне відхилення (корінь квадратний із суми квадратів відхилень індивідуальних значень показника від середнього);

n – кількість елементів сукупності.

Формула стандартизації індивідуальних значень показників має такий загальний вигляд:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij}}{s_i} \quad (2),$$

де z_{ij} - стандартизоване значення (коефіцієнт) i -го показника у j -го елемента сукупності;

x_{ij} - вихідне значення i -го показника у j -го елемента сукупності;

s_i - стандартне відхилення i -го показника.

Одержані коефіцієнти не мають одиниць виміру і їх дисперсія по всіх показниках дорівнює 1. Безумовно, перевагою даного методу стандартизації показників є збереження щільності взаємозв'язків між показниками системи.

Реальний соціально-економічний зміст нормованих показників можна визначити як внесок кожного регіону у формування середнього рівня показника по країні. Нормовані показники по Україні – це обернені коефіцієнти варіації, які характеризують ступінь варіації вихідних показників і можуть служити критерієм однорідності сукупності.

Для вирішення задачі урахування зворотного впливу показників-дестимуляторів використовують обчислення для них обернених коефіцієнтів:

$$z_{ij} = \frac{1}{z_{ij}^{dst}} \quad (3),$$

де z_{ij} - значення оберненого коефіцієнта у j -го елемента сукупності;

z_{ij}^{dst} - стандартизоване значення показника-дестимулятора у j -го елемента сукупності.

Такі обернені коефіцієнти не набувають властивостей повноцінних показників-стимуляторів. Але вони адекватно відображають вплив негативних факторів, оскільки не збільшують, а зменшують комплексну оцінку.

Оскільки нормовані показники – це коефіцієнти, обчислені з різною базою порівняння, з точки зору математичної статистики їх не можна додавати. Тому часткова блокова оцінка (яка за своїми властивостями також є багатовимірною середньою) розраховується за формулою простої геометричної середньої (враховуючи вплив на результативну оцінку показників-дестимуляторів):

$$\bar{z}_j = \sqrt[i]{\frac{\prod z_{ij}^{st}}{\prod z_{ij}^{dst}}} \quad (4),$$

де \bar{z}_j - середня блокова оцінка у j -го елемента сукупності;

z_{ij} - стандартизоване значення i -го показника у j -го елемента сукупності;

Z_{ij}^{st} - стандартизоване значення показника-стимулятора у j-го елемента сукупності;

Π - символ добутку;

$\sum i$ - кількість показників у блоці.

Одержані часткові середні значення по Україні і регіонах представлено в табл. 2.

Як видно з таблиці 2, найбільш однорідна територія України за ознакою соціального захисту трудового потенціалу економічно активного населення: середня комплексна оцінка по цьому напрямку становить 4,6328 і значно вища, ніж по всіх інших напрямках. Це свідчить про приблизно однаковий розвиток трудового потенціалу в регіональному розрізі.

Таблиця 2. Показники стану соціального захисту економічно активного населення за окремими напрямками в Україні та регіонах у 2003 році [3, 4, 5, 6]

Регіони	Соціальний захист доходу економічно активного населення	Соціальний захист зайнятості економічно активного населення	Соціальний захист умов праці економічно активного населення	Соціальний захист трудового потенціалу економічно активного населення	Комплексна оцінка соціального захисту економічно активного населення	Ранг
Україна	0,6507	0,8548	0,6573	4,6328	0,5447	
АР Крим	0,6470	0,8673	0,7446	4,6877	0,6013	18
Вінницька	0,4735	0,9003	0,8844	3,8292	0,5895	16
Волинська	0,3894	0,5957	0,5924	3,7871	0,2537	1
Дніпропетровська	1,1327	1,3162	0,4429	5,0236	0,7721	23
Донецька	1,1245	2,1501	0,2927	5,0428	1,2181	25
Житомирська	0,3566	0,6813	0,7560	3,6034	0,3649	3
Закарпатська	0,5082	0,7105	1,1770	4,6772	0,7132	21
Запорізька	0,7585	0,8762	0,5679	5,1083	0,5700	13
Івано-Франківська	0,4894	0,5954	0,7490	6,0445	0,5934	17
Київська	0,4863	0,8531	0,7504	4,9520	0,6262	19
Кіровоградська	0,3883	0,7016	0,7538	4,4559	0,4760	7
Луганська	0,6332	1,1661	0,3061	4,3304	0,5315	10
Львівська	0,7857	0,8631	0,7565	4,2021	0,5478	12
Миколаївська	0,5139	0,6880	0,9436	5,3430	0,6635	20
Одеська	0,8216	0,9790	0,9487	4,3341	0,7286	22
Полтавська	0,6310	0,8330	0,6971	4,5558	0,5415	11
Рівненська	0,3642	0,6252	0,7850	4,1265	0,4053	6
Сумська	0,4372	0,8198	0,6135	4,4419	0,4794	8
Тернопільська	0,3658	0,4932	0,8256	3,6749	0,2905	2
Харківська	0,9458	1,2468	0,7841	4,5580	0,8406	24
Херсонська	0,3959	0,5373	0,7960	4,4125	0,3896	5
Хмельницька	0,4087	0,6713	0,9119	4,9057	0,5867	14
Черкаська	0,5087	0,6339	0,8143	4,7605	0,4990	9
Чернівецька	0,3337	0,4910	1,2881	4,3069	0,5880	15
Чернігівська	0,4200	0,6800	0,7157	3,7920	0,3665	4
м. Київ	2,2747	1,9446	0,7246	5,4465	1,3480	26

Регіональна оцінка по кожному напрямку свідчить про внесок кожного окремого регіону в формування середньої по країні оцінки стану соціального захисту економічно активного населення. Слід відзначити, що вплив показників-дестимуляторів враховано, а тому показники по всіх напрямках мають однако-ву спрямованість дії: чим вище регіональна оцінка, тим краще забезпечується соціальний захист економічно активного населення по даному напрямку в цьому регіоні, і тим істотніший внесок цього регіону в підвищення середнього рівня соціального захисту економічно активного населення по країні. Для вирішення задачі аналізу територіальних відмінностей регіони було проранжовано за порядком зменшення оцінок по кожному напрямку соціального захисту економічно активного населення України. Таким чином, перший ранг має регіон, у якого найменший показник по окремому напрямку, а останній ранг – регіон з найвищим показником по відповідному напрямку. Результати ранжування наведено в табл. 2.

За результатами розрахунку комплексного показника стану соціального захисту економічно активного населення України і регіонів у 2003 році розподілимо всі області на групи. Одержані дані викладемо у вигляді табл. 3.

Таблиця 3. Розподіл областей України по групах згідно з оцінкою стану соціального захисту економічно активного населення в 2003 році

№ групи	Інтервал оцінки стану соціального захисту економічно активного населення	Кількість областей		Області
		усього	питома вага, %	
1	0,2537 – 0,6186	18	69,3	АР Крим, Вінницька, Волинська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
2	0,6186 – 0,9835	6	23,0	Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська
3	0,9835 – 1,3484	2	7,7	Донецька, м. Київ
	Усього	26	100,0	

Як видно з табл. 3, основна частка регіонів України (69,3%) отримала низькі комплексні оцінки, а це означає, що в цих регіонах стан соціального захисту економічно активного населення характеризується не достатньо ефективним забезпеченням зайнятості економічно активного населення, недотриманням безпечних норм умов праці, низьким рівнем розвитку трудового потенціалу, і, таким чином, нездатність забезпечити рівень доходів. Слід відзначити, що середній рівень комплексної оцінки соціального захисту економічно активного населення (дорівнює 0,5447) теж включається до групи з низьким рівнем соціального захисту.

Високі показники комплексної оцінки отримали лише м. Київ і Донецька область. Це можна пояснити випередженням їх розвитку по всіх напрямках у порівнянні з іншими регіонами України.

До групи з середнім рівнем стану соціального захисту економічно активного населення увійшли Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Миколаївська, Одеська і Харківська області. Ці регіони відрізняються високими оцінками забезпечення соціального захисту зайнятості, доходу і трудового потенціалу економічно активного населення, але мають проблеми із забезпеченням соціального захисту умов праці економічно активного населення (окрім Одеської області).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити висновок про те, що комплексна оцінка стану соціального захисту економічно активного населення України істотно залежить від місця регіону в системі розміщення продуктивних сил, обумовленому наявними природними і людськими ресурсами, історичним розвитком і місцевими традиціями, і відображає існуючу галузеву диференціацію і спеціалізацію регіонів країни.

Регіон є адміністративно окресленою частиною національної економіки, яка відрізняється від інших територіальних утворень специфічністю своїх складових елементів, що характеризуються взаємопов'язаністю, єдністю, цілісністю, і мають комплексують властивості.

Розвиток елементів регіонів має відбуватись динамічно і гармонійно для запобігання внутрішньо регіональним диспропорціям в їх розвитку та поглиблення відмінностей певного регіону від інших частин країни.

Методика комплексної оцінки стану соціального захисту економічно активного населення дає можливість визначити не тільки досягнутий рівень соціального захисту, але й проводити порівняльний аналіз, зміни оцінки соціального захисту, диференційовано за різними критеріями визначати тенденції, закономірності та напрями можливих змін стану соціального захисту економічно активного населення.

Джерела та література

1. Герасименко С., Свистун Л. Узагальнююча оцінка соціально-економічних явищ // Проблеми статистики: Зб. Наук. Праць. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2000. – Вип. 2. – С. 14-19.
2. Економічна статистика: Практикум / А.М. Єріна, О.К. Мазуренко, З.О. Пальян. – К.: ЕксОб, 2002. – 232 с.
3. Економічна активність населення України у 2003 році: Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2004. – 215с.
4. Праця України 2003: Стат. видання. – К.: Держкомстат України, 2004. – 310с.
5. Статистичний щорічник України за 2003 рік. – К.: Держкомстат України, 2004. – 653с.
6. Соціально-економічна захищеність населення України: стан, тенденції, напрями використання: Стат. видання. – К.: Держкомстат України, 2003. – 149с.